

המאפיינים של המיעוטים הלאומיים במדינת ישראל

מיעוט הוא קבוצה של אנשים הנבדלת מקבוצת הרוב. אנחנו משתמשים במושג מיעוט במקרים רבים: מיעוט של תלמידים מצטיינים, מיעוט של בנים במגמה מסוימת. בבואנו לדון במאפייניה של אוכלוסייה במדינה, הביטוי "מיעוט" הוא מושג המתייחס לקבוצות שיש להן מאפיינים ספציפיים ושמהפיינים אלה הם בעלי משמעות מבחינה תרבותית וקבוצתית.

מהו "מיעוט"?

מיעוט הוא קבוצה של אנשים בתוך אוכלוסיית הרוב, הנבדלת מהרוב במאפיינים לאומיים, אתניים, דתיים, תרבותיים, לשוניים ואחרים, כולם או חלקם מדובר במרכיבים בחלקם שיוכיים ובחלקם נרכשים.

להבחנה בין סוגי המיעוטים במדינה שני קריטריונים:

קריטריון חיצוני – נקבע על ידי קבוצת הרוב המבחינים בינם לבין קבוצות המיעוט.

קריטריון פנימי: בני קבוצת המיעוט מבדילים עצמם מהרוב בכמה היבטים המחזקים את תחושת ההשתייכות, הזהות והסולידריות בין בני הקבוצה. ההבדלים בין הרוב לקבוצות המיעוט באים לידי ביטוי, בין השאר, במאפיינים תרבותיים, בהבדלים לשוניים, במנהגים ובמסורות, בנורמות, בערכים ובמאפיינים חיצוניים כגון לבוש.

במדינת ישראל, בנוסף למיעוטים האתניים-לאומיים, ישנם גם מיעוטים תרבותיים דוגמת יהודים חרדים אשר מהווים מיעוט באורח חייהם ובתרבותם.

בפרק זה נעסוק באזרחי מדינת ישראל, בני המיעוטים האתניים-לאומיים.

מהם מאפייני המיעוטים האתניים-לאומיים בישראל?

בני המיעוטים האתניים-לאומיים בישראל הם הערבים, הדרוזים, הבדווים והצ'רקסים.

בפרק זה נתמקד בהם ובמאפייניהם. השאלות שבהן נעסוק בעיקר הן:
כיצד משתלבים הצרכים הדמוקרטיים והצ'רקסים בתצוקה?

מיעוטים לאומיים בתוך מדינת לאום
מיעוט ילידי – קבוצת אוכלוסייה ילידת המקום, שבעקבות שינויים פוליטיים וחברתיים הפכה למיעוט במולדתה.
מיעוט מהגר – קבוצת אוכלוסייה שהיגרה מארץ אחרת ובאה להתיישב במקום מגוריה הנוכחי, לרוב כתוצאה מקשיים בארץ המוצא.

מה מצבה של מצרכת החינוך וההשכלה בקרב הערבים
והדרוזים?
האם ואילו מידה משרתים הערבים, הדרוזים, הברזלים
והצ'רקסים
שירות צבאי או אזרחי?
האם מאפייני המיעוטים האתניים-לאומיים בישראל?

הערבים

המיעוט הערבי במדינת ישראל¹ משלב את כל המאפיינים העיקריים של מיעוט.
הוא מיעוט לאומי, אתני, תרבותי, דתי, ולשוני.
מאפיין נוסף של המיעוט הערבי בישראל הוא היותו חלק מהעולם הערבי הסובב
את מדינת ישראל, והעובדה שלרבים מבניו קשרי משפחה עם ערביי מדינות ערב.
כלומר, המיעוט הערבי בישראל הוא חלק מהרוב השולט במזרח התיכון. בעקבות
מלחמת השחרור, הערבים הפכו מרוב למיעוט במדינה ישראל. עובדה זו משפיעה
על יחסם למדינת ישראל כמדינת לאום יהודית.²

בישראל ישנן כמה קבוצות מיעוט דוברות ערבית המהוות יחדיו

כ- 20.5% מכלל אוכלוסיית ישראל. מדובר במוסלמים, נוצרים ודרוזים.

באשר לדרוזים, על אף שפתם הערבית, הגדרתם כערבים מהווה שאלה

מורכבת השנויה במחלוקת הן בקרב הדרוזים והן בקרב הערבים.

המיעוט הערבי הוא המיעוט הגדול ביותר בישראל, וחלקו באוכלוסייה כ- 19%
(ללא הדרוזים). רוב דוברי הערבית רואים עצמם משתייכים לאומה הערבית וחלקם
הגדול רואים את עצמם כמשתייכים לעם הפלסטיני.³ מרביתם חיים ביישובים
עירוניים קטנים יחסית (עד 50,000 תושבים ביישוב), חלקם חיים בערים ויישובים

¹ הכוונה למיעוט הערבי מקרב אזרחי ישראל בלבד.

² פירוט ראה בפרק הזהות והחברה הישראלית.

³ ראה פירוט בפרק הזהות והחברה הישראלית.

קיימת מחלוקת היסטורית בשאלת
מספר הערבים שחיו בארץ ישראל
לפני העלייה היהודית הראשונה
בשנת 1882 לעומת מספר
הערבים שהיגרו אליה במקביל
לעליות היהודיות.
בנוסף קיים ויכוח בשאלה
העובדתית מהו המרכיב של הריבוי
הטבעי ומהו מרכיב ההגירה בגידול
הדמוגרפי הערבי במאה ה-20. אין
ספק שלצד ההגירה היהודית
הייתה גם הגירה ערבית
משמעותית במחצית הראשונה של
המאה ה-20 אך היקפה שנוי
במחלוקת היסטורית.

"לבטיי כערבי-ישראלי
נובעים מן העובדה
שעמי שלי נמצא במצב
מלחמה עם מדינתנו"
(ח"כ עבד אל עזיז
זועבי)

נפרדים כמו נצרת וסכנין, ומיעוטם חי בערים מעורבות כמו: ירושלים, יפו עכו וח'פה, אך גם שם בעיקר בשכונות נפרדות, וחלק קטן חי בהתיישבות כפרית נפרדת.
רובם המכריע של ערביי ישראל הם מוסלמים סונים (17% מאזרחי המדינה) ומיעוטם נוצרים (1.6%)⁴.

כיצד משתלבים בני המיעוט הצרפתי בתעסוקה?

מאז קום המדינה הפכה החברה הערבית מחברה חקלאית כפרית לחברה שרובה עירונית. שיעור השתתפותם של ערביי ישראל בשוק העבודה נמוך יחסית מזה של כלל האוכלוסייה בישראל. תרומתם לתמ"ג (סך כל הסחורות והשירותים המיוצרים במשק) היא שמונה אחוזים בלבד, על אף שהם מהווים כ-20 אחוזים מאזרחי המדינה. זהו אחד המדדים לבחינת הקשר בין השתייכות קבוצתית לבין חלקה של הקבוצה בכלכלה.

הפערים בין יהודים לערבים מתבטאים גם בפערי שכר, בהכנסה נמוכה המביאה לעוני, בהיעדר מקומות תעסוקה, בהיעדר תעשייה, ובמכשולים להקמת יזמות עסקית ערבית. גם בשירות הציבורי סובל המיעוט הערבי מתת-ייצוג ושיעור האזרחים הערבים המועסקים בשירות הציבורי הוא רק כשבעה אחוזים⁵.

בשנים האחרונות החליטו ממשלות ישראל לקדם את הפיתוח כלכלי ואת התעסוקה של הערבים בישראל. בשנת 2010 החליטה הממשלה לבצע תכנית חומש כלכלית לשנים 2010-2014 שתתרכז ב-12 יישובים ערביים, ובשנת 2007 הוקמה רשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי. כמו כן, בשנת 2000 נקטה הכנסת בצעדי העדפה מתקנת והעבירה שני תיקוני חקיקה, שמחייבים ייצוג הולם של ערבים בשירות המדינה ובהנהלות של חברות

⁴ מתוך הלמ"ס תשע"ב, הנתונים נכונים לסוף 2010.

⁵ רק 6.7% מכלל המועסקים בשירות הציבורי הם ערבים. ערבים ודרוזים הם 7.78% מכלל המועסקים, 56% מהאקדמאים ערבים עובדים במגזר הציבורי. הניה מרקוביץ, ייצוג הולם לבני האוכלוסייה הערבית, לרבות הדרוזים והצ'רקסים בשירות המדינה, [דו"ח](#) [נציבות שירות המדינה](#). נכון ל-2011.

בכל רעיון

"בכל רעיון אני מדברת על קמילת הקמה דברים רבים. את הגעגועים ביטלתי ואת חלודת החלומות והאגדות ואני מתגעגעת להישאר, וכן – לאהבה המשומרת בקופסה" (סיהאם דאוד "אני אוהבת בדיו לבנה" (ספרית הפועלים 1981) עמ' 26). משוררת ערביה צעירה נולדה ברמלה וחיה בח'פה. תרגום: ששון סומך.

ממשלתיות. חרף זאת, בשנת 2011 עדיין רק כתשעה אחוזים מחברי הנהלות החברות הממשלתיות הם ערבים.

האט ופאיזו מידה משרתיט הצרביט שירות צבאי ואזרחי?

על פי **חוק שירות ביטחון**, תשמ"ו-1986. חובת השירות בצבא חלה על כל תושב קבע בישראל ללא הבדל דת, לאום או גזע. בפועל ועל פי הסדרים חוקיים, כמה קבוצות במדינת ישראל פטורות משירות צבאי, בהן גברים ערבים, ורק מעטים מהם מתנדבים לשירות זה. עם זאת, בקרב **הבדואים** קיים אחוז התנדבות משמעותי יותר המוצא את ביטויו ביחידת הגששים של צה"ל ובגדוד הסיור המדברי. הטיעון המרכזי למתן פטור לערביי ישראל משירות בצה"ל נובע מהדילמה הניצבת בפניהם במצב של לחימה בין מדינת ישראל לבין מדינות ערביות וארגונים פלסטיניים.

על רקע זה מוצג בשנים האחרונות השירות האזרחי כחלופה לשירות הצבאי וזאת, כדרך לשלב את ערביי ישראל בחברה הישראלית ולהגביר את הזדהותם עמה ועם המדינה. על מנת להסדיר את הנושא לגברים ערבים (וגם לחרדים), הקימה ממשלת ישראל בשנת 2007 את מינהלת השירות האזרחי-לאומי. מתנדבי השירות האזרחי-לאומי מתנדבים למשך שנה אחת לפחות במגוון גדול של תחומים: בחינוך, בבריאות, ברווחה, בביטחון הפנים ובמגוון ארגונים ציבוריים. עם זאת, אף כי ישנם ערבים מעטים הבוחרים באופציה זאת חל גידול במספרם של המתנדבים לשירות והגיע בשנת 2010 ל-1460 לעומת 1256 ב-2009 והבנות הן הרוב המכריע מבין המתנדבים. חלק מההנהגה הערבית בישראל דוחה את ההתנדבות עקרונית ומעשית בטענה שהיא שלב ראשון בניסיון לגייס את הצעירים הערבים לצה"ל, וכי היא עלולה לפגוע בזכות הקולקטיבית שלהם כערבים ישראלים. בקיץ 2012 התקיימו בישראל דיונים סוערים באשר לשילובם העתידי של בני המיעוט הערבי בשירות אזרחי לצד דיונים הנוגעים לשירותם של יהודים חרדים.

עמדות בציבור הערבי ביחס לשירות האזרחי:

יו"ר תנועת בל"ד, ח"כ ג'מאל זחאלקה "מי שיבחר להתנדב לשירות הלאומי ייחשב בעינינו כמצורע, והחברה הערבית **תקיא אותו מתוכה**. זכותנו כמיעוט לאומי לשמור על הזהות שלנו. בעצם ההתנדבות לשירות אנו רואים ניסיון לעשות ישראליות לבני הנוער שלנו, ויש לנו בעיה קשה עם כך, .. אנו בהחלט תורמים לחברה. אנו חברה עובדת, משלמים מיסים ונאמנים לחוקים. בכל מדינה דמוקרטית הזכויות הן מוחלטות והחובות הן יחסיות... כבר היו דברים מעולם, שכן פוטרים בארץ מיעוטים נוספים מלשרת בצה"ל." (שרון רופא-אופיר. "זחאלקה: ערבי שיעשה שירות לאומי יהיה מצורע", ynet, 27 באוקטובר 2007).

מנהלת השירות

האזרחי-לאומי

שאלה: מדוע לדעתכם

הועברה המנהלת

ממשרד הביטחון למשרד

המדע והטכנולוגיה.

רונה חגיגירה (21) תושבת ערב אל-חגיגירה, סבורה כי "השירות האזרחי הוא צעד מצוין שמאפשר להכיר אנשים, לעזור לאנשים במוסדות שונים. אני מתנדבת בבית ספר אצלנו בכפר, עוזרת לתלמידים ולמורות. אני גם מעבירה הרצאות לתלמידים בנושאים חברתיים כמו אלימות, במטרה להגביר את המודעות". היא סיפרה כי היא זוכה לתמיכה מבעלה, "והאנשים שמתנגדים לשירות האזרחי לא מבינים את תוכנו. במיוחד חברי הכנסת הערבים. אני חייבת לומר שאנחנו מעניקים עזרה לאנשים שחברי הכנסת לא עוזרים להם. כל אדם והתפקיד שלו". (חסן שעלאן, ערבים בשירות לאומי- רק לא לכפות בחקיקה, 'ynet' 21.05.12.)

מטלה:

1. קראו את הקטעים והסבירו את הנימוקים של כל אחד מהדוברים לעמדתו בנושא של שירות אזרחי לערבים.
2. הציגו ונמקו את עמדתכם בסוגיה של גיוס חובה של צעירים ערבים לשירות אזרחי-לאומי.

הדרוזים

הדרוזים מונים 1.7%⁶ מקרב אזרחי ישראל והם קבוצת המיעוט הלאומית השנייה בגודלה. מרביתם מתגוררים בכפרים, במחוז הצפון באזורי הגליל העליון, הגליל התחתון והגליל המערבי, ובמחוז חיפה בעיקר ביישוב עיר הכרמל, עוד קיימת קהילה דרוזית בצפון רמת הגולן. שטח זה עבר לשליטת ישראל במלחמת ששת הימים והפך לחלק ממדינת ישראל בשנת 1981. בשונה מיתר הקהילות הדרוזיות בישראל, רבים מהדרוזים ברמת הגולן משייכים את עצמם ללאום הסורי ומסרבים לקבל אזרחות ישראלית.

⁶ אוכלוסיית האזרחים הדרוזים בישראל מונה כ-130,000 נפש. על פי נתוני הלמ"ס 2011.

הדרוזים בישראל הם הקהילה

השלישית בגודלה בעולם מתוך כ-1.5 מיליון דרוזים בעולם. (שוקי אמרני, [הדרוזים בין עדה לאום ומדינה](#), אוניברסיטת חיפה, 2010.)

ראש הממשלה לשעבר אהוד ברק לוחץ את ידו של ראש העדה הדרוזית השיך טאריף בחגיגות עיד אל פיטר. 2000 © לע"מ הצלם משה מילנר

לדרוזים דת עצמאית, שעיקריה נשמרים בסוד ומקורה בהתפלגות מן האסלאם השיעי לפני כאלף שנים במצרים. הדרוזים מייחסים עצמם לנביא יתרו ומסרבים לקבל לשורותיהם מצטרפים חדשים. הם מגדירים עצמם כעדה ייחודית נפרדת וכך גם מגדיר אותם החוק בישראל. מבחינה לשונית הדרוזים דוברי ערבית בדומה לערבים המוסלמים והנוצרים, אך מרביתם לא מזהים את עצמם כערבים.⁷

כיצד משתלבים הדרוזים בתעסוקה?

בעשרות השנים האחרונות חלו שינויים מהותיים בתעסוקת הדרוזים, וזו הפכה מכלכלת כפר מסורתית חקלאית, לכלכלה המבוססת על שירותים ותעשייה. גיוסם של הדרוזים לצה"ל תורם לשילובם בשירות הציבורי והם מהווים כאחוז מכלל עובדי המגזר הציבורי.⁸ יחד עם זאת המיעוט הדרוזי נתקל באותן בעיות כמו הערבים בהשתלבות בתעסוקה.

האם ואיך מידה משתתפים והדרוזים שירות צבאי ושירות אזרחי?

מבחינה פוליטית וביטחונית, בסכסוך הישראלי-ערבי בחרו הדרוזים בעמדה עצמאית והצטרפו לצד הישראלי, עוד בשנים שקדמו להקמת המדינה. בשנת 1956 הוחל על הדרוזים גיוס חובה לצה"ל. כיום 83 אחוזים מבני העדה הדרוזית מתגייסים לצה"ל, לעומת 75 אחוזים מקרב היהודים, ורבים מהם אף משרתים ביחידות מובחרות, משרתים בשירות קבע ונמנים עם הקצונה הבכירה. ישנם דרוזים, המקבלים פטור משירות בצה"ל מטעמי דת, ובשנתיים האחרונות

---

⁷ ראו סקר הגדרה עצמית של זהות בקרב הדרוזים בישראל בפרק "זהות וחברה ישראלית".
⁸ הניה מרקוביץ, ייצוג הולם לבני האוכלוסייה הערבית, לרבות הדרוזים והצ'רקסים בשירות המדינה", ["דו"ח נציבות שירות המדינה"](#). נכון ל-2011.

עלה שיעורם⁹. עם זאת, משני סקרי דעת קהל שנערכו בקרב הדרוזים בשנת 2009 עולה כי רובם רוצים להפוך את השירות להתנדבותי או אף לבטלו כליל¹⁰.

הצ'רקסים

בישראל קהילה צ'רקסית קטנה בת 4000 נפש המהווה אף היא מיעוט עצמאי. מבחינה דתית הצ'רקסים מהווים פלג של האסלם הסוני אך מכל בחינה אחרת הם נבדלים מיתר המוסלמים בישראל. מוצאם בהרי הקווקז ולא באזורים ערביים, שפתם אינה ערבית והם לא רואים עצמם ערבים. בדומה לדרוזים, הצ'רקסים בחרו לגלות הזדהות מלאה עם מדינת ישראל ומשרתים שירות חובה בצה"ל.

מהו מצא? המיצוטים במדינת ישראל?

נדון במעמדם של המיעוטים במגילת העצמאות ובמציאות בהיבטים שונים: היבט דתי, היבט תרבותי ומעמד השפה הערבית.

מהו מצא? המיצוטים במגילת העצמאות?

מדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית קיבלה על עצמה מחויבות לשמירה על זכויות כלל אזרחיה, ומיום כינונה הדבר בא לידי ביטוי במגילת העצמאות, הכוללת פסקת זכויות ובה התחייבות לזכויות בני המיעוטים במדינת ישראל, ככתוב: "מדינת ישראל...תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות". בכך הכירה המדינה בזכויות האדם והאזרח של כל בני קבוצות המיעוט.

בהמשך המגילה ישנה התייחסות ייחודית לערביי המדינה, המבטיחה להם "אזרחות מלאה

⁹ אתר צה"ל, מאי 2012.

¹⁰ סקר של פרופ' אלחאג' וד"ר נואהד עלי, אתר דוברות אוניברסיטת חיפה. בסקר שערך סלים בריק. הוא מצא שרובם מעדיפים לבטל את שירות החובה אם הדרוזים לא יזכו ליחס שוויוני, ורובם קובעים כי הדרוזים אינם זוכים ליחס שוויוני בישראל.

חברי הכנסת אחמד טיבי

וטלב א-סאנע

©לע"מ צלם:עמוס בן גרשום

חישבו: איזו הבטחה

מהמגילה באה לידי ביטוי

בתמונה?

*שאלת חשיבה: מה

ניתן לדעתך, ללמוד

מההבדל בנוסח של

מגילת העצמאות לזה

של פקודת סדרי שלטון

ומשפט ביחס לערבים?

ושווה... ונציגות מתאימה בכל מוסדותיה...¹¹ בנוסף, פקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח-1948, סעיף 1(א), קבעה כי "נציגיהם של ערבים תושבי המדינה המכירים במדינת ישראל ישותפו במועצת-המדינה הזמנית כפי שיוחלט על ידי המועצה; אי-השתתפותם במועצה¹² לא תגרע מסמכותה". לעומת זאת, סעיף 2 (א) של הפקודה, העוסק בייצוג של הממשלה הזמנית, אינו מתייחס לערבים*.

מה מצאנו במוסדות התחומיים: דת, תרבות ושלום?

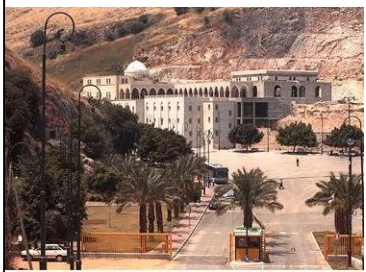
מה מצאנו במוסדות הדת הלאומיים?

כאמור, במגילת העצמאות מבטיחה חופש דת במדינת ישראל. יש הכרה בחופש הפולחן של אזרחי מדינת ישראל היהודים והלא יהודים: המוסלמים, הנוצרים והדרוזים, ובזכותם לקיים את מצוות דתם ולחוג את חגיהם במועדם על פי המצוות והטקסים המקובלים עליהם. **פקודת סדרי שלטון ומשפט, וחוק שעות עבודה ומנוחה** (תשי"א 1951) מכירים בימי החג והמועד של כל הדתות המוכרות על ידי המדינה כימי מנוחה אפשריים עבור בני דתות אלו (עובד בן דת מיעוט רשאי לבחור בין חופשה בחגי ישראל לבין חופשה בחגי עדתו). עוד אוסר החוק על אפליית עובד בשל אי-רצונו לעבוד בימי המנוחה השבועית על פי איסור שבמצוות דתו. כמו כן, **חוק שירות התעסוקה**, (תשי"ט-1959) אוסר על מעביד להפלות בקבלה לעבודה או בפרסום דרישה לקליטת עובדים מטעמי **לאום או דת, וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה** (תשמ"ח-1988), אוסר על אפליה מטעמים של השתייכות לאומית או דתית.

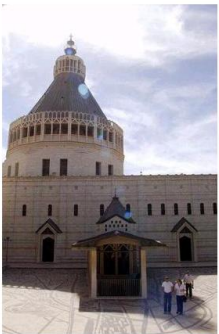
מדינת ישראל מממנת חלק משירותי הדת של הקבוצות השונות. המשרד לשירותי דת מקצה תקציבים לבנייתם ולהחזקתם של מוסדות דת ובתי תפילה – מסגדים וכנסיות. המדינה גם משלמת משכורות לכהני הדת ובעלי התפקידים השונים. **המעמד האישי** – מנוהל בישראל על פי הדין הדתי ועל ידי מוסדות דתיים לגבי כלל אזרחי ישראל. על היהודים חל "חוק שיפוט בתי דין רבניים" ואילו על המוסלמים חל **חוק בתי דין השרעיים** (1953), מדינת ישראל מכירה גם

¹¹ כפי שלמדנו, למגילת העצמאות אין מעמד חוקתי-משפטי מחייב.

¹² מועצה - הכוונה לגוף הנבחר - רשות מחוקקת

קברו של הנביא שועיב עליו השלום מקום מקודש לדרוזים, ליד כפר חיטים ©לע"מ צלם משה מילר 1998.

כנסית הבשורה בנצרת ©לע"מ צלם: משה מילנר

במעמד של בתי הדין הכנסייתיים-נוצריים ובסמכויות השיפוט שלהם לגבי בני עדתם בענייני נישואין וגירושין, מזונות, אחזקת ילדים ואפטרופסות, ירושה, אימוץ וענייני וואקף או הקדש דתי¹³. ההכרה המנדטורית בהנהגה הדתית של העדות הנוצריות עומדת בעינה ואף הן זוכות לחלקן בתקציב המדינה מדי שנה. גם המעמד האישי של הדרוזים מנוהל על ידי בתי דין דתיים מיוחדים שהוכרו בידי המדינה בחוק בתי דין הדרוזיים (1962).

חופש הפולחן הדתי - בחוק השמירה על המקומות הקדושים תשכ"ז-1967
נקבע כי "המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות"
מדינת ישראל מתערבת בדין הדתי במידה מסוימת על מנת להגן על נשים וילדים. למשל בנושא קביעת גיל הנישואין המינימאלי, יחסי ממון ואיסור על פוליגמיה (=נישואין של גבר עם יותר מאישה אחת).

במדינת ישראל אין מגבלות חוקיות על לבוש דתי ובניית מבנים דתיים בניגוד למשל לחוק הצרפתי האוסר לבישת בורקה* ברשות הרבים ולחוק השוויצרי המגביל בניית צריחי מסגדים. כמו כן מכבדת ישראל מנהגים תרבותיים של קבוצות מיעוט. לדוגמה: נשים מוסלמיות ודרוזיות פטורות מהגשת תצלום לעניין מרשם תושבים ותעודות הזהות.

מה מצאנו במוסדות החינוך והתרכות של האיזוט?

בחוק החינוך הממלכתי תשי"ג 1953, נקבע כי "במוסדות חינוך לא יהודיים תותאם תכנית הלימודים וקביעת ספרי לימוד לתנאייהם המיוחדים".

המדינה פועלת לשמר ולקדם את התרבות הערבית והדרוזית בתחום החינוך. בישראל הוקמו מוסדות חינוך בשפה הערבית המיועדים לאוכלוסייה הערבית והדרוזית: מגני ילדים ובתי ספר יסודיים, ועד בתי ספר על-יסודיים שבהם לומדים כ-502.000 תלמידים, שהם כ-25.6% מכלל תלמידי ישראל¹⁴. זו מערכת חינוך ממלכתית הפועלת במימון ציבורי מלא, ותלמידיה לומדים בשפה הערבית. לצד

¹³ כפי שהיה בתקופת המנדט הבריטי שבסימן 54 לדבר המלך במועצה 1922 הוכר המעמד של בתי הדין הכנסייתיים – הנוצריים.

¹⁴ הנתון מתוך: משרד החינוך, המינהל לכלכלה ותקציבים 2012, (אגף כלכלה וסטטיסטיקה).

משימה: חפשו מידע על השינויים שחלו בתוכנית הלימודים של בתי הספר הערבים בשנות השבעים

הבניין המרכזי של מכללת אלקאסמי בבאקה אל גרביה

[ויקיפדיה העברית](#)

© צלם: מיכאל יעקובסון

2012

מערכת זאת פועלת מערכת חינוך פרטית (בתי ספר נוצריים) הזוכה למימון ציבורי חלקי. לדרוזים מערכת חינוכית נפרדת מזו הערבית, בה מלמדים, בין היתר את המורשת הדרוזית.

בתיקון לחוק חינוך ממלכתי משנת 2000 נקבע בסעיף 2 כי בין יתר מטרות החינוך הממלכתי עומדות גם המטרות הבאות: " לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל....המכבד את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו." בסעיף זה המחוקק מכיר בייחודיות של כל קבוצה תרבותית (ובכלל זה קבוצות המיעוט הלאומיות) ובזכותה לחנך את בניה לשימור מורשתה ותרבותה במסגרת בתי ספר ממלכתיים במימון המדינה. עוד נקבע כי בכלל מערכת החינוך הממלכתית, היהודית והערבית כאחד, אחת ממטרות החינוך היא: "להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל ולהכיר את הזכויות השוות של כל אזרחי ישראל".

עם זאת, חלק ממנהיגות הציבור הערבי אינה שבעת רצון משיתופה הלא מספק, לדעתה, בתכנונה ובניהולה של מערכת החינוך הערבית. לפיכך מעוניינת מנהיגות זו באוטונומיה תרבותית נרחבת, שתבוא לידי ביטוי בהקמת מינהל חינוך עצמאי¹⁵. זה יקבע את מטרות החינוך, את תכני החינוך - בין השאר, הגדלת היקף לימודי התרבות וההיסטוריה הערבית והפלסטינית במערכת החינוך, ואת הקצאת כוח האדם.

מנגד מצביעים בממשלת ישראל על כך שמאז שנת 1999 קיימות תכניות חומש של הממשלה לשיפור החינוך הערבי. ב-2002 נקטה המועצה להשכלה גבוהה בכמה צעדים לשיפור נגישות הערבים להשכלה גבוהה, וב-2007 הוחלט על הקמת ועדות משותפות למשרד החינוך ולוועדת המעקב של הערבים בישראל, לבדיקת צרכי הערבים בחינוך.¹⁶

התלמידים הערבים והדרוזים לומדים מקצועות לימוד שהם ייחודיים לחברה ולתרבות הערבית והדרוזית. הם לומדים ספרות, דת, מורשת והיסטוריה של הערבים או הדרוזים, לצד מקצועות לימוד משותפים כמו: אזרחות, מתמטיקה, אנגלית ומדעים. בשנים האחרונות חלו שינויים במערכת החינוך הערבית: הוקצו

תלמידים בספרייה ביי"ס על שם יצחק רבין בכפר הערבי טירה .
©לע"מ צלם משה מילנר

¹⁵ נושא זה יטופל בפרק השסע הלאומי.

¹⁶ " בינוי כיתות לימוד חדשות למגזרים השונים במערכת החינוך", מחלקת המחקר של הכנסת, נובמבר 2011.

משאבים רבים יותר ונכתבו תכניות לימוד המותאמות לילדים הערבים והדרוזים. הוקמה גם מועצה מייצגת לחינוך הערבי, שתפקידה לייעץ לשר החינוך בנושא של הבטחת שוויון לחינוך הערבי, תוך התחשבות בייחודיות התרבותית, הלשונית והמורשת השונה של הערבים.

מאז קום המדינה : גדל מספר התלמידים המתחנכים במערכות החינוך בשפה הערבית והישגיהם השתפרו. למערכת נוספו מורים משכילים, חדרי לימוד, ספרים ותכניות לימודים. אולם עדיין, קיים מחסור בתשתיות פיזיות- למשל כיתות, מעבדות וספריות, וההישגים בחינוך הערבי נמוכים מההישגים בחינוך היהודי. דוגמה לכך היא השיעור הנמוך של הזכאים לתעודת בגרות ושל התלמידים האקדמאיים בקרב הערבים, לעומת זה של היהודים. הישגי התלמידים הערביים השתפרו בעשור וחצי השנים האחרונות. כך, בשנת 1995, מול כשמונה תלמידים זכאים לתעודת בגרות בבתי הספר היהודיים, היה רק תלמיד אחד בבתי הספר הערביים. (הנתונים בנוגע לערבים מתייחסים גם לדרוזים). בשנת 2010 עמד היחס על 4.7 תלמידים יהודים לעומת תלמיד ערבי אחד¹⁷.

מה אמצעה fe השפה הערבית?

"השפה מקבלת חשיבות מיוחדת שעה שמדובר בשפתה של קבוצת מיעוט. מכאן הגישה כי למיעוט עומדת הזכות לחופש הלשון... לא הרי כל אותן שפות (לועזיות בהן דוברים תושבי ישראל) כהרי השפה הערבית...הערבית היא שפתו של המיעוט הגדול ביותר בישראל, החי בישראל מימים ימימה. זוהי שפה הקשורה למאפיינים תרבותיים, היסטוריים ודתיים של קבוצת המיעוט הערבית בישראל " (בגץ 4112/99 עדאלה נ' עירית תא-יפו, הנשיא ברק).

כפי שראינו, החקיקה המנדטורית (סימן 82 לדבר המלך), שאומצה על ידי מדינת ישראל קבעה שלשפה הערבית יש מעמד שווה לשפה העברית בהתנהלות

¹⁷ נתוני הלמ"ס, 2011.

האזרחים מול רשויות השלטון. סימן 82 הוסיף כי חובה על רשויות השלטון לפרסם כל דבר חקיקה ומודעות רשמיות של הממשלה בעברית ובערבית, ובמקומות שיש בהם רוב ערבי, אף השלטון המקומי מחויב לפרסם מודעות רשמיות בשפה הערבית. עם זאת, בחוק הישראלי ובפסיקה, התמונה אינה חד משמעית.

מעמד השפה הערבית בחקיקה הישראלית

בשונה מסימן 82 המנדטורי **המחוקק הישראלי אינו עקבי** ביחסו לשפה הערבית. יש חוקים המעניקים בלעדיות לשפה העברית ונמנעים מלתת מעמד כלשהו לשפה הערבית, יש חוקים שנותנים מעמד מועדף לשפה העברית ולצדה מעמד משני לשפה הערבית ויש חוקים שמעניקים יחס שוויוני לערבית ולעברית.

דוגמא לחקיקה המעניקה **בלעדיות לשפה העברית** ניתן לראות בחוק **סדר הדין הפלילי** [נוסח משולב] תשמ"ב-1982 שקובע כי כל עדות או ראייה משפטית המוגשת לבית המשפט שלא בעברית, חייבת להיות מתורגמת לעברית. בהתאם לכך גם מסמך או עדות בערבית לא יתקבלו בשפת המקור אלא באישור בית משפט כמו כל שפה זרה אחרת.

דוגמא לחקיקה המעניקה לערבית **מעמד משני** ניתן לראות בחוק **התכנון והבנייה** תשכ"ה-1965. חוק זה מחייב לפרסם תכניות בנייה בעיתון ערבי רק אם יש לפחות עשרה אחוזי דוברי ערבית באזור המיועד לבנייה. לעומת זאת, חובת הפרסום בעיתון עברי אחד לפחות אינה תלויה בשיעור דוברי העברית.

דוגמא לחקיקה המעניקה לערבית **מעמד שוויוני** לשפה העברית ניתן לראות בחוק **שידורי הטלוויזיה מהכנסת** תשס"ד-2003 הקובע ששידורי הטלוויזיה מהכנסת, שאינם משודרים בשידור חי, יהיו מלווים בתרגום מעברית לערבית ובתרגום מערבית לעברית.

שילוט במשרדי ממשלה

©ויקיפדיה העברית

מעמד השפה הערבית במרחב הציבורי

מעמדה של השפה הערבית בא לידי ביטוי בפעולות הרשות המבצעת במגוון תחומים של **מטבעות, שטרות, כסף ותעודות זיהוי המודפסים בעברית ובערבית**. **ספר החוקים**, קובץ התקנות ומהדורה מקוצרת של ילקוט הפרסומים יוצאים גם הם בשפה הערבית. בכל הנוגע **לשלטי חוצות** ושילוט רחובות מטעם מע"צ והרשויות המקומיות, מעמדה של השפה הערבית הושווה כמעט לחלוטין

למעמד השפה העברית¹⁸. בסימול הרשמי של מדינת ישראל על גבי לוחיות הרישוי של המכוניות יש שילוב של השפה הערבית, כך שיש לה משמעות סמלית כשפת המדינה בצד השפה העברית.

לעומת זאת, בבתי המשפט מתנהלים דיונים משפטיים בשפה העברית בלבד ועתירה לבג"צ בדרישה לאפשר ניהול משפטים בשפה הערבית לא התקבלה. חלק ממשרדי הממשלה נמנעים מלהעניק שירותים בשפה הערבית ופניות בשפה הערבית למשרדי ממשלה אלה נתקלות לעתים בדרישה לתרגום עברי.

בפרק זה הוצגו מאפיינים של קבוצות המיעוט הלאומי ונדון מעמדן של קבוצות אלו ביחס לקבוצת הרוב היהודית. מצאנו כי בישראל, כמו ביתר מדינות הלאום הדמוקרטיות, הרוב הלאומי היהודי משפיע על עיצוב החיים הציבוריים ועל סמלי המדינה כאשר למיעוטים הלאומיים יש זכויות פרט ורמה מסוימת של זכויות קבוצתיות בעיקר בתחום החינוך, אך במרחב המדינתי הסמלי, השפעתן מצומצמת. יחסי הרוב והמיעוט בישראל שנדונו בפרק זה מהווים מוקד קבוע לחילוקי דעות בחברה הישראלית. מתחים בין רוב למיעוט עמדו גם בבסיס אירועים קשים בהיסטוריה הישראלית כדוגמת פרשת כפר קאסם ואירועי אוקטובר 2000 שיידונו בפרק השסע הלאומי.

תרגול :

1. הציגו קבוצות נוספות בחברה הישראלית שיכולות להיחשב כקבוצות מיעוט? הסבר אילו מאפיינים יש להם כמיעוט.

2. השפעת המיעוט על המרחב הציבורי במדינה.

קראו את הקטע וענו על השאלות :

"זכות המיעוט לתרבות אינה מצדיקה כפיית סממנים תרבותיים של קבוצת המיעוט על קבוצת הרוב. זכויות קבוצתיות של מיעוט מוגבלות לשמירת יכולותיו של המיעוט לקיים את תרבותו בקרב חבריו. על כן אין חובה על קבוצת הרוב במדינה

---

¹⁸ אביעד בקשי, משמעותה החוקתית של ישראל כמדינת לאום יהודית, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן, 2010 עמ' 63

ליברלית ומדינה שאינה ניטרלית (לאום אתני) לתת מעמד לסמליה ותרבותה של קבוצת מיעוט מחוץ לתחומי מחייתה של אותה קבוצה. (גונטובניק גרשון).

א. הציגו את עמדתו של כותב הקטע בנוגע לסוגיה: האם לקבוצות מיעוט יש זכות להשפיע על המרחב הציבורי של כלל החברה .
ב. הציגו עמדה מנומקת התומכת או שוללת את עמדת כותב הקטע.

3. ח"כ מוחמד ברקה (חד"ש) הציע את שירו של טשרניחובסקי, "אני מאמין" כהמנון המדינה.

א. הציגו מהם הערכים המצויים בשיר.

ב. מדוע לדעתכם הציע ח"כ ברקה את השיר כהמנונה של המדינה.

ג. הביעו את עמדתכם המנומקת להצעה.

אני מאמין/ שאול טשרניחובסקי

(לחן עממי רוסי)

שְׁחֵקִי, שְׁחֵקִי עַל הַחֲלוּמוֹת,

זוֹ אֲנִי הַחֹלֵם שָׁח.

שְׁחֵקִי כִּי בְּאֲדָם אֲאָמִין,

כִּי עוֹדֵנִי מֵאָמִין בָּךְ.

כִּי עוֹד נִפְשֵׁי דָרוֹר שׁוֹאֲפֹת,

לֹא מִכְרַתִּיהָ לְעֵגֶל-פֶּז,

כִּי עוֹד אֲאָמִין גַּם בְּאֲדָם,

גַּם בְּרוּחוֹ, רוּחַ עֵז.

רוּחוֹ יִשְׁלִיךְ כְּבִלֵי-הַבָּל,

רוּמְמָנוּ בְּמִתֵּי-עַל;

לֹא בְרַעַב יָמוֹת עוֹבֵד,

דָרוֹר – לְנַפְשׁ, פֶּת – לְדָל.

שְׁחֵקִי כִּי גַם בְּרַעוֹת אֲאָמִין,

אֲאָמִין כִּי עוֹד אֶמְצָא לָב,

לָב – תְּקוּוֹתֵי גַם תְּקוּוֹתֵינוּ,

יְחוּשׁ אֲשֶׁר, יְבִין קָאָב.

אֲאָמִינָה גַם בְּעֵתִיד,

אָף אַם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,
אָךְ בּוֹא יְבוֹא – יִשְׂאוּ שְׁלוֹם
אֶז וּבִרְכָה לְאֵם מְלֵאָם.

יָשׁוּב יִפְרַח אֶז גַּם עַמִּי,
וּבְאֶרֶץ יְקוּם דּוֹר,
בְּרֶזֶל-כְּבִלְיוֹ יוֹסֵר מְנוֹ,
עַיִן-בְּעַיִן יִרְאֶה אוֹר.
© כל הזכויות שמורות למחברים ולאקו"ם

העשרה

1. "הדרוזים במדינת ישראל", יום עיון במרכז למורשת מודיעין (מל"מ), ינואר 2010.
2. אטלס כרטא לתולדות ארץ ישראל, הוצאת כרטא ירושלים, 1974.
3. אמרני שוקי, [הדרוזים בין עדה לאום ומדינה](#), אוניברסיטת חיפה, 2010.
4. בקשי אביעד, משמעותה החוקתית של ישראל כמדינת לאום יהודית (עבודת גמר לתואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן- הפקולטה למשפטים, 2010).
5. גביזון רות ובלפור טלי, חומר רקע לדיון "[זכויות קיבוציות של מיעוטים](#)", מוגש לוועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת, אוגוסט 2005.
6. גילבר גד, "מגמות בהתפתחות הדמוגרפית של ערביי ארץ ישראל" בתוך: תהליכים בהיסטוריה הדמוגרפית של ארץ ישראל בעת החדשה: 1870-1948, הוצאת המרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה (1986).
7. מרקוביץ הניה, ייצוג הולם לבני האוכלוסייה הערבית, לרבות הדרוזים והצ'רקסים בשירות המדינה, [מתוך דו"ח נציבות שירות המדינה](#). נכון ל-2011.
8. נויברגר בנימין, "ערביי ישראל: רקע ונתוני יסוד", מתוך ממשל ופוליטיקה במדינת ישראל, תל אביב, האוניברסיטה הפתוחה, 1998.
9. סבן אילן חיבור לשם קבלת תואר במשפטים [המעמד המשפטי של מיעוטים במדינות שסועות ישראל וקנדה](#). האוניברסיטה העברית 2000.
10. סמוחה סמי ולכטמן זהר, [שירות אזרחי לערבים בישראל](#) המרכז היהודי-ערבי, אוניברסיטת חיפה 2011.
11. סמוחה סמי ולכטמן זהר, "[שירות אזרחי לערבים בישראל ממצאי מחקר 2009](#)", אוניברסיטת חיפה.

